

УДК 347.759

Ніна Солтис,

кандидат юридичних наук,
завідувач наукового сектору проблем цивільного права
НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

ДЕФЕКТИ ФОРМИ ДОГОВОРУ БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ

У статті досліджуються елементи механізму правового регулювання, а саме норми, які визначають сукупність умов, необхідних для дотримання письмової форми договору банківського вкладу.

Ключові слова: договір банківського вкладу (депозиту), письмова форма правочину, дефекти форми правочину, вимоги до письмової форми правочину, підтвердження відкриття вкладного (депозитного) рахунку.

В юридичній літературі класифікацію підстав недійсних правочинів пов'язують з відсутністю чи недоліками структурних елементів складу: правочину як юридичного факту чи правочину як правовідношення. Такі недоліки іменують «дефектами» складу правочину. Як правило, під поняттям «склад правочину» розуміють сукупність умов дійсності правочину, передбачених ст. 203 Цивільного кодексу України (далі — ЦК). Однією із умов є дотримання сторонами при вчиненні правочину відповідної форми, встановленої законом (ч. 4 ст. 203 ЦК України). Порушення зазначеної умови є порушенням елементу складу правочину та є дефектом форми правочину. На практиці недотримання контрагентами зазначених у ст. 1059 ЦК України вимог, необхідних для дотримання письмової форми, має наслідком визнання його нікчемним. Аналіз судової практики з наведеного питання вказує на неоднакове застосування судами одних і тих самих норм матеріального права, а саме ст. 1059 ЦК, ст. 17 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», вимог Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні, а також незастосування ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» у правовідносинах щодо форми договору банківського вкладу, що призводить до винесення різних за змістом судових рішень у правовідносинах щодо визнання поравочину недійсним. Тому мету статті зумовлює необхідність дослідження елементів механізму

правового регулювання, а саме норм, які визначають сукупність умов, необхідних для дотримання письмової форми договору банківського вкладу.

Юридична доктрина має певні напрацювання щодо дефекту форми правочину при виробленні класифікації підстав недійсних правочинів. Зокрема Д. О. Тузов відвів місце дефекту форми правочину у класифікації підстав недійсності правочинів та класифікував його за ознакою наслідків недотримання встановленого порядку вчинення правочинів [1]. Слід зазначити, що саме порушення умов щодо форми договору банківського вкладу за класифікацією підстав недійсності є недотриманням порядку досягнення бажаного правового результату, що має наслідком визнання такого договору нікчемним. Вимоги щодо письмової форми договору банківського вкладу є лише необхідними умовами дійсності правочину та досягнення відповідного правового результату.

Тоді як Н. В. Рабінович, вважає, що дефекти форми правочину є дефектом волевиявлення. В основу цієї класифікації автор поклала структурні особливості складу правочину як юридичного факту, який включає в себе єдність волі і волевиявлення [2]. Так, дійсно, правочин як юридичний факт є, перш за все, волевиявленням сторони, що має наслідком виникнення, зміну та припинення цивільних правовідносин. Тоді як форма правочину — це засіб вираження волі сторін, що беруть участь у правочині. Одним із видів волевиявлення (ст. 205

ЦК) є письмове волевиявлення — що полягає у вираженні волі у документі. Відповідно до ст. 205 ЦК України правочини можуть вчинятися усно або в письмовій формі. Форма правочину обирається на розсуд осіб, які його вчиняють, за винятком випадків, коли закон зобов'язує укласти правочин у певній формі. Зокрема, така вимога закріплена у ч. 2 ст. 1059 ЦК України щодо письмової форми договору банківського вкладу, у разі недодержання якої договір є нікчемним.

О. В. Гутніков пропонує класифікувати підстави недійсності правочинів за формальними та матеріальними ознаками, де дефект форми правочину відносить до формального складу [3]. За теорією автора, формальним є недійсний правочин, для визнання якого достатньо наявності прямо передбачених у законі умов недійсності. Тоді як для матеріального складу необхідне настання невігідних для сторін наслідків. Наведені класифікації підстав недійсності правочинів є самостійними і не залежать одна від одної. Але, водночас, можна виділити спільні для цих класифікацій ознаки дефектів форми правочинів, а саме вимоги, визначені законодавством, які є необхідними для письмового волевиявлення.

Стаття 207 ЦК визначає загальні вимоги щодо письмової форми правочину, дотримання яких є необхідним для визнання дійсності правочину, а саме: 1) зміст правочину повинен бути зафіксований в одному або кількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони (ч. 1); 2) правочин повинен бути підписаний його стороною (сторонами). Правочин, який вчиняє юридична особа, підписується особами, уповноваженими на це її установчими документами, довіреністю, законом або іншими актами цивільного законодавства, та скріплюється печаткою (ч. 2). Таким чином, ст. 207 ЦК встановлює два способи письмового оформлення правочину, а отже, письмовою формою вважається таке оформлення правочину, яке забезпечує фіксацію змісту правочину в одному документі або в кількох документах.

Відповідно до ст. 1059 ЦК договір банківського вкладу укладається у пись-

мовій формі. Письмова форма договору банківського вкладу вважається додержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту.

Згідно з п. 1.4 Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затвердженого Правлінням НБУ від 03.12.2003 р. № 516, залучення банком вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб підтверджується: 1) договором банківського рахунку; 2) договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадної книжки; 3) договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадного (депозитного) сертифіката; 4) договором банківського вкладу (депозиту) з видачею іншого документа, що підтверджує внесення грошової суми або банківських металів і відповідає вимогам, установленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту.

Таким чином, письмовою формою вважається таке оформлення договору банківського вкладу, яке забезпечує фіксацію його змісту, передбаченого ст. 1058 ЦК, в кількох документах: 1) договор банківського вкладу; 2) видача ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа.

Наукові дослідження поповнюються і новими пропозиціями щодо видів фіксації письмової форми договору банківського вкладу. Так, В. В. Спіжов пропонує закріпити на законодавчому рівні (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» доповнити п. 43) поняття «електронна ощадна книжка», під яким пропонує розуміти персоналізовану передплатну картку багаторазового використання, яка є підтвердженням внесення до банку (емітенту) певної суми грошових коштів, отримання яких, а також нарахованих на них процентів можливе після закінчення

певного періоду часу [4]. На думку автора, вона надасть значні привілеї, зокрема за її допомогою можна проконтролювати у вільний для вкладника час суму, що перебуває на банківському вкладі (депозиті), та проценти до виплати.

Окрім відповідних документів, що підтверджують внесення грошової суми, необхідною умовою є відповідність їх вимогам, встановленим законодавством у сфері банківської діяльності. Вважається, що такими нормативними документами, в яких зазначені вимоги до документа, виданого на підтвердження внесеної грошової суми, є: Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»; Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами; Інструкція про ведення касових операцій банками в Україні (постанова НБУ № 174 (з0790-11) від 01.06.2011 р.); внутрішні Положення банку (Положення про порядок укладення, обліку, зберігання договорів з банківської та господарської діяльності; Положення (інструкції) про організацію роботи щодо здійснення касових операцій та ін.).

Відповідно до ст. 1058 ЦК за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» поняття «вкладу (депозиту)» визначається як кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору. З диспозицій даних статей випливає, що вклад вважається прийнятим банком після надходження коштів від клієнта, які розміщені на його іменному рахунку, відкритому банком відповідно до умов договору.

Порядок відкриття клієнту вкладного

(депозитного) рахунку визначається умовами договору банківського вкладу, відповідно до банківського рахунку та Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах (постанова Правління НБУ від 12.11.2003 р. № 492).

Згідно з п. 1.6 Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах порядок проведення операцій за рахунками клієнтів, відкритих у національній та іноземних валютах, регулюється законодавством України, у тому числі нормативно-правовими актами Національного банку України. Операції за рахунками здійснюються за допомогою платіжних інструментів за формами, установленними банківськими правилами (нормативно-правовими актами Національного банку, внутрішніми положеннями банку тощо).

Згідно з п. 2.1 Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, грошові кошти в національній та іноземній валюті або банківські метали, залучені від юридичних і фізичних осіб, обліковуються банками на відповідних рахунках, відкриття яких здійснюється банком на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу (депозиту) або договору банківського рахунку та інших документів відповідно до законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України з питань відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті. Отже, надходження коштів від вкладника до банку підтверджується зарахуванням їх на рахунок, відкриття якого є обов'язком банку після укладення в письмовій формі договору банківського вкладу (депозиту). А тому залученню коштів від вкладника передують укладення у письмовій формі договору банківського вкладу.

Згідно з п. 2.2 Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами додержання письмової форми договору є обов'язковою умовою взаємовідносин між банком і вкладником.

Згідно з п. 2.3 Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, договори банківського вкладу (депозиту) визначають права, зобов'язання суб'єктів вкладних (депозитних) операцій (власників грошових коштів або банківських металів і банку) та інші умови, визначені ЦК України, і мають бути підписані сторонами договору (уповноваженими ними особами). Договір, укладений з фізичною особою, скріплюється печаткою банку, а договір, укладений з юридичною особою, скріплюється печатками сторін.

Отже, для підтвердження дотримання письмової форми договору банківського вкладу необхідна наявність двох умов: 1) підписання сторонами договору (уповноваженими ними особами); 2) договір повинен бути скріплений печаткою банку.

Згідно з п. 2.9 Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні банк (філія, відділення) зобов'язаний видати клієнту після завершення приймання готівки квитанцію (другий примірник прибуткового касового ордера) або інший документ, що є підтвердженням про внесення готівки у відповідній платіжній системі. Квитанція або інший документ, що є підтвердженням про внесення готівки у відповідній платіжній системі, має містити найменування банку (філії, відділення), який здійснив касову операцію, дату здійснення касової операції (у разі здійснення касової операції в післяопераційний час — час виконання операції або напис чи штамп «вечірня» чи «післяопераційний час»), а також підпис працівника банку (філії, відділення), який прийняв готівку, відбиток печатки (штампа) або електронний підпис працівника банку (філії, відділення), засвідчений електронним підписом САБ.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» форми розрахункових документів, документів на переказ готівки для банків, а також міжбанківських розрахункових документів встановлюються Національним банком України. Реквізити електронних та паперових документів на переказ, особливості їх оформлення, обробки та захисту вста-

новлюються Національним банком України. Форми документів за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів та інших документів, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу, встановлюються правилами платіжних систем та повинні містити обов'язкові реквізити, встановлені Національним банком України.

Слід також звернути увагу на те, що згідно з ч. 2 ст. 1058 ЦК України договір банківського вкладу є публічним договором, до якого застосовуються положення ст. 633 ЦК, яка встановлює, що умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів. Згідно з п. 1.3 Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затвердженого Правлінням НБУ від 03.12.2003 р. № 516, сума, строки та умови приймання вкладів (депозитів) визначаються між банком та вкладником на договірних засадах. Таким чином, форма договору банківського вкладу є типовою, в якій повинні бути зазначені умови приймання вкладів (депозитів) з визначенням документів, які підтверджують внесення грошових коштів та вимог до них, встановлених законом, які повинні бути оприлюднені у встановленому порядку (ст. 630 ЦК).

Отже, недотримання встановленого законом та банківськими правилами порядку вимог щодо форми договору банківського вкладу є порушенням елементу складу правочину та іменується дефектом форми правочину. Елементами механізму правового регулювання, які визначають необхідний порядок дотримання письмової форми договору банківського вкладу, є:

1) *договір банківського вкладу вважається укладеним з дотриманням письмової форми, якщо його зміст зафіксовано в кількох документах: а) договір банківського вкладу; б) видача ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, визначеного законодавством та банківськими правилами;*

2) *документи, видані на підтвердження внесення грошової суми, повинні відповідати вимогам, встановленим законодавством у сфері банківської діяль-*

ності, та внутрішнім положенням банку і передбачені у договорі;

3) приймання вкладу підтверджується відкриттям вкладного (депозитного) рахунку, що підтверджує внесення грошової суми та видачею квитанції, яка є другим примірником прибуткового касового документа, або іншого документа,

що є підтвердженням внесення готівки у відповідній платіжній системі;

4) форма договору банківського вкладу є типовою, в якій повинні бути зазначені умови приймання вкладів (депозитів) з визначенням документів, які підтверджують внесення грошових коштів, та вимог до них.

ПРИМІТКИ

1. Тузов Д. О. Теория недействительности сделок. Опыт российского права в контексте европейской правовой традиции / Д. О. Тузов. — М. : Статут, 2007. — С. 49.

2. Рабинович Н. В. Недействительность сделок и ее последствия / Н. В. Рабинович. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1960. — С. 8—9.

3. Гутников О. В. Недействительные сделки в гражданском праве (теория и практика оспаривания). — 3-е изд., испр. и доп. / О. В. Гутников. — М. : Статут, 2008. — С. 96—98.

4. Спіжов В. В. Договір банківського вкладу (депозиту) за цивільним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В. В. Спіжов ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2009. — С. 7, 15.

Солтыс Нина. Пороки формы договора банковского вклада.

В статье исследуются элементы механизма правового регулирования, а именно нормы, определяющие совокупность условий, необходимых для соблюдения письменной формы договора банковского вклада.

Ключевые слова: договор банковского вклада (депозита), письменная форма сделки, пороки формы сделки, требования к письменной форме сделки, подтверждение открытия вкладного (депозитного) счета.

Soltys Nina. Vices form of a bank deposit.

The article examines the elements of the mechanism of legal regulation, namely the rules that determine a set of conditions necessary to meet the written form of the bank deposit.

Key words: bank deposit agreement (deposit), the written form of the transaction, the transaction form defects, requirements to the writing of the transaction, the confirmation of opening gimp (deposit) accounts.